

УДК 1(091).128

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2023.4.5>

Уліщенко Віолетта Валентинівна

доктор педагогічних наук, професор,

в. о. завідувача навчально-наукового центру неперервної професійної освіти

Національного медичного університету імені О. О. Богомольця

просп. Перемоги, 34, 02000, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-1072-7735

ПРОБЛЕМА СМЕРТІ ТА БЕЗСМЕРТЯ У ПОВІСТІ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА «КОНОТОПСЬКА ВІДЬМА»

У даній статті вперше проаналізована філософська проблема смерті та безсмертя у повісті українського письменника та філософа Григорія Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма».

Актуальність дослідження аргументована тим, що сучасні люди живуть у філософський час езотерики, коли відьми та чаклуни з дитячих казок стають реальністю сьогодення як на філософському, так і на психологічному рівнях.

Адже людина, яка самоідентифікує себе як відьму чи чаклуна, трансформується на рівні особистості у персону граничного буття (в термінології Н. Хамітова).

Відьомство та чаклунство наших днів – це не просто субкультура, дані феномени піднімають філософську проблему смерті та безсмертя особистості.

Виникають філософські запитання. Шлях відьми – це шлях до безсмертя чи небуття? Чому люди хочуть чаклувати та захоплюються магією, або навіть фанатично живуть езотерикою? Можливо це «втеча від реальності» за Е. Фроммом? Відповісти на ці питання може філософська антропологія та філософсько-антропологічні дослідження.

Мета статті – проаналізувати проблему смерті та безсмертя в повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма».

Методи. Відповідно до поставленої мети автор використала класичні філософські методи – аналіз, синтез, узагальнення та метод герменевтики для дослідження «Конотопської відьми».

Дослідниця доходить **висновку**, що «Конотопська відьма» Григорія Квітки-Основ'яненка піднімає проблему смерті та безсмертя, яка полягає в тому, що безсмертя особистості неможливо досягнути за допомогою чорної магії та відьомства. Все те, що начакловано Явдохю Зубихою, як то кохання, влада, матеріальні блага, – йде прахом та шляхом небуття. Тому філософський сенс «Конотопської відьми» полягає в тому, що в повісті можна побачити світогляд тогочасних людей, для яких відьомство – це табу, за яке неминуче буде погана розплата.

Головна героїня конотопська відьма Явдохя Зубиха – це людина граничного буття (в термінології Н. Хамітова), яка вірить в можливість безсмертя людської особистості, але при цьому у неї є своє альтернативне бачення проблеми смерті та безсмертя від пересічних людей буденного буття. Для Явдохи Зубихи чорна магія та відьомство – це шлях до безсмертя особистості.

Ключові слова: смерть, безсмертя, особистість, Г. Квітка-Основ'яненко, «Конотопська відьма».

Вступ. Ми живемо у філософський час езотерики, коли відьми та чаклуни з дитячих казок, стають реальністю сьогодення як на філософському, так і на психологічному рівнях.

Адже людина, яка самоідентифікує себе як відьму чи чаклуна, трансформується на рівні особистості у персону граничного буття (в термінології Н. Хамітова) [4].

Відьомство та чаклунство наших днів – це не просто субкультура, дані феномени піднімають філософську проблему смерті та безсмертя особистості.

Шлях відьми – це шлях до безсмертя чи небуття? Чому люди хочуть чаклувати та захоплюються магією, або навіть фанатично живуть езотерикою? Можливо це «втеча від реальності»

за Е. Фроммом [3]? Відповісти на ці питання може філософська антропологія та філософсько-антропологічні дослідження.

Можна допустити, що філософська антропологія – це особлива наука, яка складається з езотерики, елементів окультизму та загальноновизнаних методологій філософського знання. І цього не варто соромитися. Адже езотерика – це і є філософська наука, яка спираючись на метаантропологію Н. Хамітова та інші теорії особистості, аргументує та доводить гіпотетичну можливість існування надприродних явищ не в буденному, а в світоглядному, граничному та метаграничному бутті (філософські категорії метаантропології Н. Хамітова) [4].

Езотеричне, філософсько-антропологічне, метаантропологічне знання пов'язане напряму з феноменами смерті та безсмертя.

Ми переконані, що для кращого осягнення проблеми смерті та безсмертя, а також філософського змісту езотерики і феноменів відьомства та чаклунства як наукових проблем, слід звертатися до аналізу творів української літератури.

Один з найбільш глибоких шедеврів вітчизняної філософської думки про філософію та психологію відьми є повість Г. Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма».

Отже, **мета** даної статті – проаналізувати проблему смерті та безсмертя в повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма».

Методи. Відповідно до поставленої мети ми використали класичні філософські методи – аналіз, синтез, узагальнення та метод герменевтики для дослідження «Конотопської відьми».

Виклад основного матеріалу. Щоб зрозуміти суть того чи іншого літературного твору і його філософський зміст, слід спочатку дати визначення, хто ж є автор та яка його коротка біографія. Згідно з Вікіпедією, Григорій Федорович Квітка-Основ'яненко – це «український письменник, журналіст і драматург. Основоположник української класичної прози.

... Народився 1778 року в селі Основа, поблизу міста Харкова, в родині українського дворянства. Починаючи літературну кар'єру, він взяв собі псевдонім «Основ'яненко» за назвою села, де він народився» [5].

Отже, автор «Конотопської відьми» – український письменник та творець. А «Конотопська відьма» – це «сатирична фантастична повість українського письменника Григорія Квітки-Основ'яненка, написана в 1833 році та опублікована в 1837 році» [6].

На наше переконання, ця повість унікальна тим, що дозволяє побачити психологію тогочасної української відьми. Адже головна героїня Явдоха Зубиха – це класична українська чаклунка, яка служить силам темряви, які в першу чергу асоціюються з древнім язичництвом, і вже лише потім з християнством.

Розпочинається філософська повість з того, що Микита Забрюха – пан сотник конотопський, сидів похмурий та сумний з нечесаною головою та розхристаною сорочкою. Причиною його ледь не депресивного стану було те, що хорунжівна Олена, яку він кохав та хотів взяти за свою дружину, відмовилася виходити за нього заміж та в знак відмови, дала йому гарбуза [1].

Отже, Г. Квітка-Основ'яненко піднімає тему нерозділеного кохання. Саме нерозділене кохання має таку руйнівну силу, що може звести з розуму людину та відправити її по допомогу хоч до самого Диявола, лише б кохання стало взаємне.

Далі сюжет «Конотопської відьми» продовжується наступним чином. «Поки сотник сидить удома, до нього приходить писар Пістряк з палицею, позначеною насічками, що вказують кількість козаків у сотні; однак, зламавши палицю, вносячи її до хати, він спочатку неправильно підраховує кількість козаків. Виявивши помилку, Забрюха висміює Пістряка перед сотнею, ображаючи його. Невдовзі з Чернігівського полку приходить наказ виступати в похід, але писар відмовляється виконати наказ і пише листа, в якому сповіщає полк, що козаки не можуть прийти до Конотопа, тому що вони повинні влаштувати полювання на відьом, бо у Конотопі давно не було дощу» [6].

З цього ми можемо зробити висновок, що згідно з філософською методологією метаантропологія Н. Хамітова, сотник Забрюха та писар Пістряк – це люди граничного буття [2].

Забрьоха, хоч і сотник, любить владарювати над іншими, але розумово він не дуже розвинутий, а от писар Пістряк – людина розумна, але підла та мстива.

Отже, Микита Уласович Забрьоха слухає лукаву пораду писаря і на наступний день починає «полювання на відьом», яке і піднімає проблему смерті та безсмертя в «Конотопській відьмі». «Наступного дня біля ставка збирається все місто. Писар схопив кількох жінок (йому допомогли слуги сотника, – прим. В.У.), підозрюваних у тому, що вони відьми, і призначає перевірку: кожну жінку кидають у воду, і якщо вона потоне, то не відьма, а якщо виживе, то відьма. Багато жінок гине у воді. Відьмою виявляється Явдоха Зубиха, яка спокійно пливе по воді. Розлючені чоловіки почали її бити, але Явдоха за допомогою чарів рятується» [6].

Холоднокрівність писаря доводить нам те, що інтелект людини – це не показник її морально-етичної сфери, писар в буденному бутті – чудовисько та моральна потвора, який сіє смерть невинним людям.

Також вражають своєю нерозумністю та безжальністю більшість жителів села, що є людьми буденного буття в термінології Н. Хамітова [2], адже вони дозволяють топити, тобто вбивати невинних жінок, яких звинувачують у чаклунстві. Для нерозумного сотника Забрьохи смерть невинних жінок – це «дрібниця» і замість покаяння за свої злочинні накази, він захотів скористатися послугами конотопської відьми Явдохи Зубихи [1].

Сотник хоче, щоб відьма Зубиха приворожила до нього хорунжівну Олену. Конотопська відьма погоджується, але насправді вона хоче помститися та покарати нерозумного та жорстокого Забрьоху. Отже, «Забрьоха і Пістряк (окремо) приходять до Зубихи з подарунками і просять про допомогу. Вона спочатку накладає закляття (і робить так, – прим., В.У.), щоб Олена закохалася в Забрьоху і захотіла вийти за нього заміж. Суддя Дем'ян Халявський, колишній коханий Олени, сидить тепер сумний і нещасний, тому що вона тепер виходить заміж за іншого, але Зубиха пропонує і йому допомогти. Щоб помститися кривдникам, відьма влаштовує так, що Олена все-таки виходить заміж за Халявського, а Забрьоха одружується з найстрашнішою дівчиною в селі Солохою. Незабаром після цього Забрьоху знімають з посади за невиконання наказів Чернігівського полку, як і Пістряка, а новим сотником стає Халявський» [6].

Але не все так просто як може здатися. За все є своя ціна. Г. Квітка-Основ'яненко закінчує так «Конотопську Відьму»: «А сюю повість, або казку, та розказував мені покійний Панас Месюра – коли знаєте; і вона дуже довга. Там є таке, що й пан Халявський, Дем'ян таки Омелянчик, от що настановили сотником у славному сотенному містечкові Конотопі замість Микити Уласовича пана Забрьохи, дуже швидко перед начальством щось процвиндрив, і його з сотенства змінили. А його жінка, себто Олена Йосиповна, що була панна хорунжівна і попередю жила у Безверхому хуторі, що на Сухій Балці, так щось там... якось-то... гм! проброїла... не знаю, що і як... тільки мужик їй і очіпок збив, усі патли пообривав, і очі попідбивав, а далі підрізану водив по усьому Конотопу по вулицям, а писарю, що замість Прокопа Ригоровича Пістряка став, молодий парень, собою чорнявий та красивий, та узяв та півголови йому уподовж оббрив, та й прогнав від себе...» [1].

З цього ми можемо заключити, що повість «Конотопська відьма» нагадує матрицю долі, філософське коло, яке демонструє читачеві різні рівні світогляду тогочасних українців та їх магичне світосприйняття і віру в чаклунство.

Чаклунство або ще відьомство асоціюється з Дияволом та силами п'їтьми, тому Г. Квітка-Основ'яненко і говорить про те, що як наслідок все, що було досягнуте за допомогою чорної магії Явдохи Зубихи пішло прахом, а сама чаклунка померла, коли Халявського відсторонили з посади сотника [1].

Висновки. Отже, «Конотопська відьма» Григорія Квітки-Основ'яненко піднімає проблему смерті та безсмертя, яка полягає в тому, що безсмертя особистості неможливо досягнути за допомогою чорної магії та відьомства. Все те, що начакловано Явдохою Зубихою, як то кохання, влада, матеріальні блага, – йде прахом та шляхом небуття. Тому філософський сенс «Конотопської відьми» полягає в тому, що в повісті можна побачити світогляд тогочасних людей, для яких відьомство – це табу, за яке неминуче буде погана розплата.

Головна героїня конотопська відьма Явдоха Зубиха – це людина граничного буття (в термінології Н. Хамітова), яка вірить в можливість безсмертя людської особистості, але при цьому у неї є своє альтернативне бачення проблеми смерті та безсмертя від пересічних людей буденного буття. Для Явдохи Зубихи чорна магія та відьомство – це шлях до безсмертя особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Квітка-Основ'яненко Г. Конотопська відьма URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1017> (дата звернення: 18.10.2023).
2. Хамітов Н. В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. Київ : КНТ, 2017. 394 с.
3. Fromm E. *Escape from freedom*. New York: Avon Books, 1965. 334 p.
4. Khamitov N. *The mystery of male and female nature*. Sofia : Kibea, 2022. 200 с.
5. WikipediA Hryhorii Kvitka-Osnovianenko. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Hryhorii_Kvitka-Osnovianenko (дата звернення: 18.10.2023).
6. WikipediA The Witch of Konotop URL: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Witch_of_Konotop (дата звернення: 18.10.2023).

REFERENCES

1. Kvitka-Osnov'yanenko H. *Konotops'ka vid'ma [The Witch of Konotop]*. Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1017> [in Ukrainian].
2. Khamitov N. (2017). *Filosofs'ka antropolohiya: aktual'ni problemy. Vid teoretychnoho do praktychnoho povorotu* [Philosophical anthropology: current problems. From theoretical to practical turn]. Kyiv: KNT. S. 394. [in Ukrainian].
3. Fromm E. (1965). *Escape from freedom*. New York: Avon Books. 334 p. [in English].
4. Khamitov N. (2022). *The mystery of male and female nature*. Sofia : Kibea, 200 p. [in English].
5. WikipediA Hryhorii Kvitka-Osnovianenko. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Hryhorii_Kvitka-Osnovianenko [in English].
6. WikipediA The Witch of Konotop. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/The_Witch_of_Konoto [in English].

Ulishchenko Violetta Valentynivna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Acting Head of the Educational and Scientific Center Continuous Professional Education
Bogomolets National Medical University
34, Peremohy ave., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1072-7735

THE PROBLEM OF DEATH AND IMMORTALITY IN THE STORY “THE WITCH OF KONOTOP” BY H. KVITKA-OSNOVIANENKO

In this article, for the first time, the philosophical problem of death and immortality in the story of the Ukrainian writer and philosopher Hryhorii Kvitka-Osnovianenko “The Witch of Konotop” is analyzed.

The relevance of the study is justified by the fact that modern people live in the philosophical time of esotericism, when witches and sorcerers from children's fairy tales become the reality of today both at the philosophical and psychological levels.

After all, a person who self-identifies as a witch or sorcerer is transformed at the level of personality into a person of boundary existence (in the terminology of N. Khamitov).

Witchcraft and sorcery today is not just a subculture, these phenomena raise the philosophical problem of death and immortality of personality.

Philosophical questions arise. Is the path of the witch a way to immortality or nonexistence? Why do people want to cast spells and are fascinated by magic, or even fanatical about esotericism? Perhaps this is “escape from reality” according to E. Fromm? Philosophical anthropology and philosophical-anthropological research can answer these questions.

The purpose of the article is to analyze the problem of death and immortality in H. Kvitka-Osnovyanenko's story "The Witch of Konotop".

Methods. In accordance with the set goal, the author used classical philosophical methods – analysis, synthesis, generalization and the method of hermeneutics for the study of the "The Witch of Konotop".

The researcher comes to the conclusion that "The Witch of Konotop" by Hryhoriy Kvitka-Osnovyanenko raises the issue of death and immortality, which consists in the fact that personal immortality cannot be achieved with the help of black magic and witchcraft. Everything that was bewitched by Yavdokha Zubikha, such as love, power, material goods, goes to dust and the path of nonexistence. Therefore, the philosophical meaning of "The Witch of Konotop" is that in the story you can see the worldview of the people of that time, for whom witchcraft is a taboo for which there will inevitably be a bad retribution.

The main character, the Konotop witch Yavdokha Zubykha, is a person of boundary existence (in the terminology of N. Khamitov), who believes in the possibility of the immortality of the human personality, but at the same time she has her own alternative vision of the problem of death and immortality from ordinary people of everyday life. For Yavdokha Zubikha, black magic and witchcraft are the way to personal immortality.

Key words: death, immortality, personality, H. Kvitka-Osnovyanenko, "The Witch of Konotop".